

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการเลี้ยงเชียมซี: พิธีกรรมแห่งการสื่อสารความหมาย อาศัยแนวความคิดหลักสามแนวคิด คือ แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม ทฤษฎีหน้าที่นิยมและทฤษฎีการสื่อสารภายในบุคคล เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงการสื่อสารในพิธีกรรม แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมจึงมีความสำคัญที่จะช่วยทำความเข้าใจพิธีกรรมในส่วนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมอย่างสัญลักษณ์ในพิธี และที่เป็นนามธรรม เช่น การมีปฏิสัมพันธ์กับสัญลักษณ์ในพิธี รวมถึงบรรยากาศและความสัมพันธ์ของผู้ประกอบพิธี ที่ร่วมกันสร้างความหมายให้กับพิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่ใช้ ส่วนทฤษฎีหน้าที่นิยมนั้น ทำให้มองเห็นหน้าที่ของพิธีกรรมและการปรับตัวเพื่อให้สามารถตอบสนองของกลุ่มคนในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งยังทำให้เห็นภาพการปฏิบัติสืบเนื่องเพื่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมด้วย ขณะที่ทฤษฎีการสื่อสารภายในบุคคลช่วยให้เข้าใจกระบวนการสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์กับตนเอง รวมไปถึงการทำความเข้าใจต่อทัศนคติ ค่านิยมและพฤติกรรมที่แสดงออกมา ซึ่งมีความสืบเนื่องจากการสื่อสารกับตัวเอง

ดังนั้น แนวคิดทั้งสามจึงเป็นฐานหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลและค้นหาความหมายเบื้องต้นที่แฝงเร้นอยู่โดยเชื่อมโยงแนวคิดทั้งสามเข้าด้วยกัน เนื่องจากหน้าที่จะปรากฏ เมื่อมีผู้เข้าไปสร้างความหมายและมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งนั้น

แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม

แนวความคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นแนวความคิดหลักในการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อและพฤติกรรม ซึ่งความสัมพันธ์ของทั้งสองสิ่งมักถูกเชื่อมโยงกันด้วยหน้าที่ ที่สถาบันหนึ่งพึงมีต่อบุคคลและสังคม ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีนักมานุษยวิทยาและนักจิตวิทยาจำนวนมากให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจและการวิเคราะห์พิจารณาความหมายที่ปรากฏและซ่อนอยู่ในพิธีกรรม ซึ่งแต่ละสาขาก็มีรูปแบบและมุมมองที่แตกต่างกันไป แต่การศึกษานี้เลือกใช้แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมของ วิคเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) เป็นหลักในการวิเคราะห์พิธีกรรมการสื่อสารผ่านการเลี้ยงเชียมซี ก่อนที่จะเข้าสู่แนวคิดของเทอร์เนอร์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจถึงนิยามของพิธีกรรม

อีริค โรธเนนเบอร์เลอร์ (Eric W. Rothenbuhler) ได้รวบรวมความหมายของพิธีกรรมจาก นักวิชาการจำนวนมากไว้ในหนังสือ *Ritual communication* ซึ่งกล่าวว่า พิธีกรรมประกอบไปด้วย รูปแบบของการกระทำและกระบวนการความคิด พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่ผู้คนปฏิบัติและแสดงพฤติกรรม นั้นออกมาเช่นเดียวกับที่คิด ขณะที่ข้อมูลจากประวัติศาสตร์และการสังเกตแสดงว่า รูปแบบที่แสดงให้เห็นนั้นมีความหลากหลายและไม่คงที่ในบางส่วนของกระบวนการความคิดและพิธีกรรม สำหรับผู้ที่ เข้าร่วมพิธี บ่อยครั้งที่มีความเข้าใจต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชุดความรู้และการกระทำที่ผ่านประสบการณ์ ของแต่ละคน¹ ทว่าเมื่อพูดถึงบทบาทของพิธีกรรม พบว่าพิธีกรรมไม่ได้หมายถึงการกระทำของปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากแต่มีสัมพันธ์กับโครงสร้างสังคม ซึ่งประกอบด้วย ภาษาและระบบ สัญลักษณ์ ประเพณี รวมถึงศีลธรรมในด้านต่าง ๆ²

ส่วนเทอร์เนอร์ ให้คำจำกัดความของพิธีกรรมว่า เป็นฉาก ๆ หนึ่งของเหตุการณ์หรือ พฤติกรรมการแสดงท่าทางและคำพูด รวมถึงวัตถุ/สัญลักษณ์ (symbols) ที่ถูกนำมาใช้ในพื้นที่เฉพาะ และแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสิ่งซึ่งมีอยู่จริงที่มีต่อธรรมชาติหรือถูกบังคับให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ของพิธี นอกจากนี้ ยังเป็นพฤติกรรมที่มีรูปแบบตามที่กำหนดไว้ สามารถเชื่อมโยงไปสู่ความเชื่อเรื่อง อำนาจและการกระทำที่ลึกลับหรือมีความหมายซ่อนอยู่ โดยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม

อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่เป็นผู้วิจัยพิธีกรรมในแนวใหม่ เทอร์เนอร์ กล่าวว่า การแสดง เชิงพิธีกรรม (Ritual Performance) เป็นการแสดงทางสังคมรูปแบบหนึ่ง ซึ่งสะท้อนภาพสังคมได้ ทั้งในสังคมชนเผ่า (Tribal Society) และในสังคมสมัยใหม่ (Modern Society)³ สอดคล้องกับการ ให้ความหมายของมอริซ บล็อก (Maurice Bloch) ที่ได้อธิบายความหมายของพิธีกรรมว่า เป็นรูปแบบ ของจินตนาการทางความคิดที่ช่วยปลดปล่อยมนุษย์เพื่อแสดงภาพจำลองของความศักดิ์สิทธิ์ที่ สังคมเชิดชู จินตนาการในพิธีกรรมยังเปรียบเสมือนกระบวนการของการแสดง พิธีกรรมของบล็อก

¹ Eric W. Rothenbuhler, "Definition," in *ritual communication: from everyday conversation to mediated ceremony* (Thousand Oaks, Calif.: Sage Publication, 1998), p.

8.

² Ibid., p. 13.

³ สุชาดา กิตติตระกูลกาล, "ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ: การแสดง เชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), น. 7-8.

จึงมิได้แยกเป็นช่วง ๆ แต่รวมเป็นช่วงเดียวที่มนุษย์สามารถปลดปล่อยทุกสิ่งทุกอย่างออกมาได้⁴ ขณะที่ Bauman เห็นตรงกันว่าพิธีกรรม คือ การแสดง หากแต่เป็นการแสดงที่มีความเด่นชัดในเรื่องความสวยงามและความสูงส่งในหมวดของการสื่อสาร⁵

จากนิยามข้างต้น พิธีกรรมเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมและการสื่อสารที่สำคัญ ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการทางพิธีกรรม (ritual process) ในฐานะที่เป็นการเปลี่ยนผ่าน (transition) จากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่ง⁶ ตามทัศนะของเทอร์เนอร์ ขณะที่พิธีกรรมดำเนินไปนั้น จะเกิดช่วงเวลาพิเศษที่แยกออกจากชีวิตปกติ (liminality) ซึ่งเป็นช่วงที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เครื่องขั้มและมีความคลุมเครือ ผู้คนจะแสดงพฤติกรรมที่ไม่ได้ทำในชีวิตประจำวันหรือเปลี่ยนสภาพ เช่น การแสดงบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรม เมื่อการแสดงเสร็จสิ้นจะกลับเข้าสู่คุณสมบัติที่มีโครงสร้างตามความเป็นจริงในสังคมที่มีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับเพื่อจัดระเบียบโครงสร้างสังคม ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมจึงเป็นการตอบสนองความต้องการภายในจิตใจในรูปแบบที่ตนพึงพอใจเพื่อต่อต้านโลกแห่งความเป็นจริงที่เผชิญอยู่ โดยสิ่งที่เผชิญอยู่ในสังคมสมัยใหม่นั้น มักเป็นความวิตกกังวล (concern) ในชีวิตหรือเป็นเรื่องของการปรับตัวให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ดังนั้น เมื่อคนเรามีความคับข้องใจ จะสื่อสารผ่านพิธีกรรมเพื่อเยียวยาความวิตกกังวลนั้น

ทั้งนี้ เทอร์เนอร์ ได้ระบุงค์ประกอบของสภาวะการแยกตัวตนออกจากโครงสร้างสังคมปกติ (liminality) ไว้ดังนี้

1. การสื่อสารเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (sacra) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1.1 มีการใช้วัตถุ (symbol) เช่น รูปเคารพ รูปปั้น เครื่องดนตรี ฯลฯ วัตถุเหล่านี้ถือว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์และพยายามเชื่อมโยงตนเองเข้ากับ ความศักดิ์สิทธิ์ของวัตถุที่ถูกนำมาใช้บูชาในพิธีกรรม

⁴ พิเชฐ สายพันธ์ และ นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, "สัญลักษณ์ "ผี" ในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของชาวผู้ไท: ศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มผู้ไทในประเทศไทยและประเทศลาว (ปีที่ 2) เรื่อง การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ต่อชีวิตและความตายของชาวผู้ไทร่วมสมัย," (รายงานโครงการวิจัยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น. 2.

⁵ Eric W. Rothenbuhler, op. cit., footnote 1, p. 8.

⁶ พิเชฐ สายพันธ์, "นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), น. 15.

1.2 การแสดงตามตำนาน เทพนิยายและคติความเชื่อในวัฒนธรรม เช่น การร่ายรำ บวงสรวง

1.3 การสั่งสอนเกี่ยวกับจักรวาล ระบบคุณค่าและการดำเนินชีวิต

2. การส่งเสริมให้เกิดการละเล่นและการกระทำที่ผิดไปจากเดิม เป็นการส่งเสริมให้เกิดการแสดงพฤติกรรมที่ผิดไปจากปกติหรือไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยในชีวิตประจำวัน เพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกันบางประการที่ได้รับจากการประกอบกิจกรรมนั้น ๆ

3. การส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่ม (communitus) ซึ่งมีคุณสมบัติของการต่อต้านโครงสร้าง (Anti-Structure) เป็นการสร้างรูปแบบพฤติกรรมใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการบางประการ โดยผู้เข้าร่วมทุกคนมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎกติกาใหม่ที่บัญญัติขึ้น ซึ่งสมาชิกในพิธีจะมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันเฉพาะในการร่วมพิธี⁷

การเปลี่ยนผ่านตนเองเพื่อเข้าสู่สภาวะใหม่ในพิธีกรรมนี้ จะนำไปสู่ความเชื่อในอำนาจแห่งการป้องกันรักษา รวมถึงอำนาจแห่งการลงโทษของเทพเจ้า ซึ่งมีอิทธิพลต่อผู้เข้าร่วมในช่วงระเบียบเพื่อได้รับสถานะใหม่ อำนาจที่เกิดขึ้นจึงเหนือกว่าอำนาจของมนุษย์ และเมื่อนำช่วงเวลาพิเศษที่แยกออกจากชีวิตปกติหรือช่วง liminality มาจัดประเภทของพิธีกรรมจะได้ 2 ลักษณะคือ

1. พิธีกรรมแห่งการเลื่อนสถานะภาพ (ritual of status elevation) ซึ่งผู้เข้าร่วมจะเลื่อนจากสถานะภาพต่ำไปยังสถานะภาพที่สูงขึ้น มักเป็นพิธีกรรมแห่งชีวิต เช่น การเกิด การตาย ฯลฯ

2. พิธีกรรมแห่งการแปรกลับสถานะภาพ (ritual of status transition) ที่ผู้เข้าร่วมจะแสดงสถานะภาพต่างไปจากสภาพปกติ มักเป็นพิธีกรรมในช่วงวงจรแห่งฤดูกาลหรือพิธีแห่งวิกฤติของสังคม เช่น เมื่อสังคมอดอยาก เกิดโรคระบาด เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมจึงสามารถนำผู้เข้าร่วมพิธีไปสู่เป้าหมายได้ โดยอาศัยสัญลักษณ์ เครื่องมือ (instrumental symbols) ซึ่งมีความหมายที่หลากหลาย สามารถปรับให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มสังคมที่ปฏิบัติพิธีกรรม โดยเทอร์เนอร์อธิบายถึงลักษณะสำคัญของสัญลักษณ์ในพิธีว่า ต้องมีความเข้มข้น (condensation) มีลักษณะรวมความหมายหลาย ๆ อย่าง

⁷ สุชาติ กิตติตระกูลกาล, "ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ: การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์", น. 8-9.

(unification) และมีขั้วของความหมาย (polarization) คือ ขั้วอุดมการณ์ทางสังคม (ideological pole) กับขั้วอารมณ์ความรู้สึก (sensory pole)⁸

จากความสัมพันธ์ระหว่างช่วงเวลาพิเศษที่แยกออกจากชีวิตปกติและโครงสร้างทางสังคมข้างต้น เทอร์เนอร์เห็นว่า ความคิดหลักในการวิเคราะห์รูปแบบพิธีกรรมควรเป็นการวิเคราะห์เชิงกระบวนการ (processual analysis) ซึ่งต้องอาศัยการมองโครงสร้างสังคมที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพ บทบาทและหน่วยต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งมีพลวัตร อยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่เป็นเพียงการตอกย้ำคุณค่าที่เป็นแก่นแท้ในเชิงอุดมคติ หากยังเป็นการผลิตคุณค่าใหม่เพื่อปรับตัวกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวอยู่เสมอ¹⁰ นอกจากนี้ การที่พิธีกรรมหนึ่ง ๆ จะดำรงอยู่ได้ จะต้องทำหน้าที่สำคัญ คือ ช่วยลดความวิตกกังวล เป็นที่พึ่งทางใจ ทำให้เกิดความสบายใจและสร้างความมั่นใจ ทั้งยังสะท้อนสภาพสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม ตลอดจนความเชื่อ

กล่าวโดยสรุป ช่วงเวลาพิเศษที่แยกออกจากชีวิตปกติ (liminality) ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ อาจเกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะ เนื่องจากสภาพสังคมที่หลากหลายและมีรูปแบบความเป็นปัจเจกบุคคลสูง อาจแสดงออกมาในรูปของการเฉลิมฉลองหรือในพิธีกรรมโดยตรง มีรูปแบบเฉพาะและซับซ้อนไปตามระบบความเชื่อและวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และตอบสนองความต้องการของผู้ร่วมพิธีได้อีกด้วย โดยมีมนุษย์เป็นผู้กำหนดรูปแบบพิธีกรรมและการดำรงอยู่ของพิธีกรรมนั้น ๆ¹¹

การศึกษานี้ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมของเทอร์เนอร์มาใช้ในการวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อประกอบสร้างความหมายของกลุ่มผู้เลี้ยงเซียมซี โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ช่วงเวลา

⁸ ยุทธนา วรณปิติกุล, "พิธีกรรมกินเจในสังคมชาวจีนภาคใต้: กรณีชาวจีนใน อ.ตะกั่วป่า จ.พังงา," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น. 6.

⁹ พิเชฐ สายพันธ์ และ นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, "สัญลักษณ์ "ผี" ในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของชาวกูย: ศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มผู้ไทในประเทศไทยและประเทศลาว (ปีที่ 2) เรื่อง การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ต่อชีวิตและความตายของชาวกูยไทร่วมสมัย," น. 15-17.

¹⁰ อานันท์ กาญจนพันธ์, "มองข้ามวัฒนธรรมสู่การเรียนรู้ที่ชายขอบสังคมไทย," ใน คนใน: ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2545), น. 62.

¹¹ สุชาติ กิตติตระกูลกาล, "ศาลทาน้ำมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ: การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์," น. 10-12.

พิเศษที่แยกออกจากชีวิตปกติ เมื่อเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์บางอย่างของผู้เลี้ยงเซียมซีแต่ละกลุ่มสังคม เนื่องจากผู้เลี้ยงเซียมซีแต่ละกลุ่มในปัจจุบันมีความกังวลหรือความคับข้องใจแตกต่างกัน ดังนั้น จึงเป็นการศึกษาการสื่อสารผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงเซียมซีว่า สามารถเยียวยาภาวะดังกล่าวได้อย่างไร การวิเคราะห์ช่วงเวลาพิเศษที่แยกออกจากชีวิตปกติดังกล่าว ไม่ได้สนใจเพียงภาวะนั้น หากแต่ยังให้ความสำคัญกับบริบทที่แวดล้อมผู้เลี้ยงเซียมซี เพราะบริบทนั้นย่อมสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับผู้เลี้ยงเซียมซีทั้งทางตรงและทางอ้อมตามแนวทางการวิเคราะห์เชิงกระบวนการของเทอร์เนอร์ นอกจากนี้ การที่พิธีกรรมมีความเคลื่อนไหวและมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลานั้นก็มีความเชื่อมโยงกับการดำรงอยู่ของเซียมซีด้วย แนวคิดของเทอร์เนอร์จึงช่วยในการทำความเข้าใจกระบวนการของเซียมซี ได้อย่างดี

ทฤษฎีหน้าที่นิยม

ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีรากฐานมาจากวิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยาที่ศึกษาบรรดาสัตว์มีชีวิตทั้งหลายว่าเป็น ระบบอินทรีย์ใหญ่ระบบหนึ่ง (organism) ซึ่งประกอบด้วยการทำงานอย่างสัมพันธ์กันของระบบย่อยและระบบใหญ่ทั้งหมด เมื่อเกิด “ความขาดแคลน/ความตึงเครียด” จะทำให้เกิด “ความต้องการ” ในช่วงเวลานั้นและระบบใหญ่จะเสียสมดุล ต่อมาเมื่อความต้องการได้รับการตอบสนอง ระบบทั้งหมดจะเข้าสู่สมดุลอีกครั้งหนึ่ง (homeostasis) เป็นที่มาของแนวคิดหลักที่ว่า หน้าที่เป็นกระบวนการสำคัญที่ระบบย่อยต่างทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการ (need) ของระบบในการธำรงรักษาการดำรงอยู่ (maintenance) ของระบบนั้น โดยต้องมีการประสานซึ่งกันและกัน (interdependence) ระหว่างระบบย่อยและแสดงออกมาเป็นกิจกรรมต่าง ๆ (activities) จากแนวคิดหลักดังกล่าวพบว่ามีข้อสังเกตบางประการ คือ ในขณะที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มหรือสังคมเกิดความต้องการ จะมีวิธีการหลาย ๆ อย่างที่จะตอบสนองความต้องการนั้นได้ หากแต่มิใช่ทุกคนจะสามารถเลือกวิธีการตอบสนองความต้องการได้ทุกวิธี¹²

เนื่องจากเซียมซีเป็นรูปแบบหนึ่งของสื่อประเพณี ที่ใช้มิติการสื่อสารภายในบุคคล ผู้วิจัยจึงสนใจนำทฤษฎีหน้าที่นิยมมาวิเคราะห์สื่อประเพณีดังกล่าว ซึ่งนักวิชาการจากสำนักแฟรงค์เฟิร์ตกล่าวว่า สื่อประเพณีมีคุณลักษณะมากมาย ที่สำคัญคือ สื่อดังกล่าวจะทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่ อีกนัยหนึ่งก็คือ การตั้งคำถามกับสถาบันต่าง ๆ รวมถึงสะท้อนสภาพสังคมและก่อ

¹² กาญจนา แก้วเทพ, ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา (กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, 2544), น. 133-135.

ให้เกิดการทบทวนชีวิต ขณะที่ G.C. Chu และ Ai-Li Chu ได้นำเอาลักษณะสามมิติของเรื่องทัศนคติ มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์การทำหน้าที่ของสื่อประเพณีและพบว่า สื่อประเพณีทำหน้าที่ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้รับสาร (Cognitive Dimension) สร้างอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ (Affective Dimension) และชี้แนวทางปฏิบัติแก่ผู้คนในสังคม (Conative Dimension)¹³

ส่วนนักวิชาการไทยอย่างเจริญชัย อิศรเดช กล่าวว่า หน้าที่ (function) เป็นปฏิกริยาอย่างหนึ่งของสื่อประเพณีที่มีต่อบริบทรอบ ๆ สื่อ โดยหน้าที่ หมายถึง ความสามารถในการให้คุณประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้อง (stakeholders) กับสื่อประเพณีนั้นในประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความสุข ความบันเทิง คุณค่าของชีวิตและชุมชน เป็นต้น หน้าที่เป็นความสัมพันธ์ของสื่อต่อสิ่งอื่น นั่นคือหน้าที่จะไม่ปรากฏตัว หากสื่ออยู่โดด ๆ โดยไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นใด หรือไม่มีใครเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์หรือให้ความหมาย ดังนั้น เราจึงมองเห็นการทำหน้าที่ของสื่อประเพณีเมื่อมีสิ่งอื่นมาประกอบ เช่น คน หมู่บ้าน พื้นที่ ความคิด อารมณ์ ฯลฯ นอกจากนี้ ในประเด็นของการทำหน้าที่ เจริญชัยมองว่า สื่อประเพณีทำหน้าที่หลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน คลื่นคลายความขัดแย้ง เป็นที่พึ่งในยามวิกฤติ ชัดเกล้าทางสังคม เยียวยา และอธิบายปรากฏการณ์ สิ่งที่น่าสนใจคือ เรื่องการสื่อสาร สื่อประเพณีสื่อสารผ่านคุณลักษณะเฉพาะตัวที่มีอยู่หลากหลาย เช่น ภาษารูปทรง ท่าทาง ภาพ ฯลฯ โดยมีการสื่อสารในหลายมิติ ตั้งแต่การสื่อสารผ่านเนื้อหาในบทร้อง บทขอ บทขับ ฯลฯ ยิ่งไปกว่านั้นคือ การสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ เช่น พระพุทธรูป ลายทอผ้า ที่แสดงออกถึงความเชื่อและค่านิยม¹⁴

ด้านนักมานุษยวิทยาก็มีการศึกษาและวิเคราะห์สื่อประเพณีซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเช่นกัน โดยมีทั้งการทำหน้าที่ในส่วนที่ผู้สื่อสารตั้งใจและรู้ตัว (Manifest Function) และที่นักวิชาการสาขานี้ให้ความสำคัญ คือ ส่วนที่ผู้สื่อสารไม่ได้ตั้งใจและไม่รู้ตัวมาก่อน (Latent Function)¹⁵ โดยมาลินอฟสกี (Malinowski) ได้นำเสนอหน้าที่ของพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรมมีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นทางสังคมโดยช่วยลดความวิตกกังวลของสมาชิก ลดความตึงเครียด/ช่วยรักษาความเป็นปึกแผ่น

¹³ กาญจนา แก้วเทพ, "เมื่อสื่อพิธีกรรมเป็นลำน่านำแห่งความสุข," ใน ยึดหลักปักแน่นกับงานสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาวะ (กรุงเทพมหานคร: โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, 2549), น. 204-205.

¹⁴ เจริญชัย อิศรเดช, "สื่อพื้นบ้านกับภาระงานด้านการส่งเสริมสุขภาพชุมชน," ใน สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข บรรณาธิการโดย ปราวณา จันทรุพันธ์ (นนทบุรี: โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน, 2548), น. 64, 69-72.

¹⁵ กาญจนา แก้วเทพ, ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา, น. 136.

ในกลุ่มและสนองความต้องการของมนุษย์ในระดับปัจเจก มาลินอฟสกีเชื่อว่าภายใต้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ลับที่ดูไร้เหตุผล แท้จริงแล้วมีเหตุผลด้านอรรถประโยชน์อยู่ภายใน ซึ่งต่างกับเดอร์ไคม์ (Durkheim) ที่มองว่าพิธีกรรมเป็นเรื่องของส่วนรวม เช่นเดียวกับแรดคลิฟ-บราวน์ (Radcliffe-Brown) ที่เห็นว่าพิธีกรรมและสัญลักษณ์มีหน้าที่รองรับอยู่ จึงถือกำเนิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ในสังคมนั้น ๆ¹⁶ ในขณะเดียวกัน มอส์ (Mauss) ซึ่งนำแนวคิดของเดอร์ไคม์มาพัฒนาต่อเสนอว่า พิธีกรรมเน้นการตอบแทนซึ่งกันและกัน รวมทั้งความสมานฉันท์และเอกภาพของสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังคงเป็นสาระสำคัญของวิถีคิดทั้งในสังคมดั้งเดิมและสังคมสมัยใหม่¹⁷

การวิเคราะห์หน้าที่ของสื่อประเพณีในระยะหลังนี้ เริ่มจะสอดแทรกบริบททางสังคม โดยเฉพาะเรื่องช่วงเวลาเข้าไปเป็นเกณฑ์ด้วย โดยแยกคร่าว ๆ เป็น 2 ระยะ คือ ภาวะปกติ (Normal period) สื่อประเพณีทำหน้าที่อะไร และภาวะวิกฤติ (Crisis Period) สื่อจะทำหน้าที่อะไร¹⁸ แม้ในภาวะปกติจะมีผู้เสี่ยงเชื่อมโยงชื่อกันตาม แต่ภาวะวิกฤติเป็นช่วงระยะเวลาที่งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญและถือเป็นหลักในการวิเคราะห์ เนื่องจากในช่วงที่บุคคลอยู่ในภาวะวิกฤติ พิธีกรรมการเสี่ยงเชื่อมโยงชื่อน่าจะตอบสนองในแง่ของการเยียวยาจิตใจ สร้างความสบายใจและก่อให้เกิดกำลังใจได้มากกว่าในภาวะปกติ ทั้งยังสะท้อนถึงการทำหน้าที่ของพิธีกรรมดังกล่าวได้ชัดเจนกว่า ทั้งนี้ประเด็นบทบาทหน้าที่ของเชื่อมโยงชื่อกันในภาวะปกติก็ยังเป็นสิ่งที่น่าสนใจและงานวิจัยนี้ให้ความสำคัญในลำดับต่อมา

นอกจากการทำหน้าที่รักษาเสถียรภาพให้สังคมโดยรวมแล้ว สถาบันสังคมที่ก่อตัวขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขหนึ่ง เมื่อเงื่อนไขเปลี่ยนแปลงไป สถาบันดังกล่าวก็จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ต่อไป (adaptation) แนวคิดเรื่อง "การปรับตัว" จึงเป็นแนวคิดที่สำคัญของทฤษฎีหน้าที่นิยม เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับสื่อประเพณีจะพบว่า ในปัจจุบันสื่อประเพณีกำลังมีกระบวนการปรับตัวอย่างมาก แต่เนื่องจากเงื่อนไขและธรรมชาติของสื่อประเพณีแต่ละชนิดมีความแตกต่างกัน ทำให้มีผลต่อขีดความสามารถในการปรับตัวต่างกัน เช่น สื่อประเพณีที่ผูกพันกับพิธีกรรมมักจะ

¹⁶ สุชาดา กิตติตระกูลกาล, "ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ: การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์," น. 7.

¹⁷ สุรียา สมุทคุปดีและคณะ, "วิถีคิดของคนไทย: พิธีกรรม "ช่วงผีพ่อน" ของ "ลาวข้าวจ้าว" จังหวัดนครราชสีมา," (รายงานการวิจัยเรื่อง ห้องไทยศึกษาทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยสุรนารี, 2540), น. 55.

¹⁸ กาญจนา แก้วเทพ, เมื่อสื่อสองและสร้างวัฒนธรรม, น. 206.

ปรับตัวได้ยากกว่าสื่อที่ไม่ผูกพันกับพิธีกรรม¹⁹ ในกรณีนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป เพราะหากนำแนวคิดการปรับตัวมาใช้กับการวิเคราะห์เซียมซีในงานวิจัยงานจินตนา ธันวานิวรณ์ เรื่อง ภาษาเซียมซี แล้วจะพบว่า เนื้อหาในใบเซียมซีสามารถตอบสนองของความต้องการและความอยากรู้ของคนในสังคมได้หลากหลายกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต ทั้งเรื่องการเรียนรู้ การทำงาน สุขภาพ การเดินทาง คู่ครอง เป็นต้น งานวิจัยเรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สื่อประเพณีบางสื่อที่ผูกพันอยู่กับพิธีกรรมไม่ได้ปรับตัวยากกว่าสื่อที่ไม่ผูกพันกับพิธีกรรม ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับหน้าที่ของแต่ละสื่อด้วย

การปรับตัวข้างต้นเป็นการสืบทอด โดยบรรดาสถาบันย่อยของสังคม รวมทั้งสื่อประเพณี ได้มีหน้าที่อบรม (Socialization) คนในสังคม บางครั้งเรียกการทำหน้าที่นี้ว่า "การถ่ายทอดวัฒนธรรม" (Cultural Transmission) แต่การอบรมบ่มเพาะนั้นไม่อาจเป็นการประกันได้ว่าสมาชิกในสังคมจะเชื่อฟังและปฏิบัติตามเสมอไป ดังนั้น สื่อประเพณีจึงต้องทำหน้าที่อีกแบบหนึ่ง คือ การควบคุมทางสังคม (Social Control) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ ความเชื่อที่เป็นข้อห้ามต่าง ๆ²⁰ ทว่าการทำหน้าที่ของสื่อประเพณีย่อมต้องมีเงื่อนไขรองรับ จึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ เช่น การเสี่ยงเซียมซีต้องเสี่ยงในพื้นที่เฉพาะที่กำหนดไว้เท่านั้น ฯลฯ

นอกเหนือจากการนำแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมมาใช้แล้ว การศึกษานี้ยังนำทฤษฎีหน้าที่ที่นิยมเข้ามาช่วยในการวิเคราะห์หน้าที่ของเซียมซีด้วย โดยค้นหาว่าเซียมซีทำหน้าที่อย่างไรบ้างในสังคม และการทำหน้าที่นั้นตอบสนองของคนกลุ่มใดบ้าง เนื่องจากคนแต่ละกลุ่มมักมีความต้องการแตกต่างกันตามสภาวะแวดล้อมและสถานะทางสังคม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจว่าคนแต่ละกลุ่มมีความต้องการในเรื่องใด โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความต้องการที่อยู่ในช่วงระยะที่เป็นภาวะวิกฤติ เพราะเป็นช่วงที่บุคคลเกิดความคับข้องใจ ต้องการที่พึ่งและการเยียวยา นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ไปถึงการประกอบสร้างความหมายของผู้เสี่ยงเซียมซีด้วยว่า เซียมซีมีความหมายอย่างไรต่อพวกเขาและทำไมจึงเลือกเซียมซีเพื่อเป็นทางออกในช่วงเวลาวิกฤติ

อย่างไรก็ตาม การทำหน้าที่ของเซียมซียังรวมไปถึงการปรับตัวเพื่อให้คงเป็นอัตลักษณ์ของชาวจีนภายใต้บริบทของสังคมไทย ทั้งยังสอดแทรกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการทำนายของไทยและคงสถานะอยู่จนถึงปัจจุบัน รวมถึงมีท่าทีว่าจะถูกเลือกเพื่อเป็นพิธีกรรมการสื่อสารที่ช่วยบรรเทาความกลัวในอนาคตข้างหน้ามากขึ้น ย่อมสะท้อนนัยยะสำคัญอะไรบางอย่างในสังคมไทย

¹⁹ กาญจนา แก้วเทพ, ศาสตราจารย์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา, น. 460.

²⁰ กาญจนา แก้วเทพ, เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม, น. 203-204.

ทฤษฎีการสื่อสารภายในบุคคล

การสื่อสารเป็นพฤติกรรมธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา แม้ขณะที่อยู่เพียงลำพังก็เกิดการสื่อสารได้ เช่น ความคิดคำนึงเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือเรื่องราวทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต โดยมีกระบวนการที่แตกต่างกันไป และนี่คือที่มาของ กระบวนการสื่อสารภายในบุคคล

การสื่อสารภายในบุคคล (Intrapersonal Communication) เป็นการสื่อสารที่มีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เพื่อสื่อสารกับตัวเองด้วยคำพูด กิริยาท่าทางและการออกเสียงอื่น ๆ เป็นระดับซึ่งบุคคลแต่ละคนสื่อสารกับตนเองอย่างที่เป็นอวัช (David K. Berlo) กล่าวว่า เป็นระดับที่ผู้ส่งสารกับผู้รับสารเป็นบุคคลคนเดียวกันนั่นเอง²¹ กล่าวคือ ระบบประสาทส่วนกลางของบุคคลนั้นจะทำหน้าที่ทั้งรับสารและส่งสาร ตัวอย่างของการสื่อสารเช่นนี้ได้แก่ การพูดกับตัวเอง การร้องเพลงฟังคนเดียว การอ่านในใจ การคิด/ระลึกถึงสิ่งที่จะทำ เป็นต้น²²

ดังนั้น การสื่อสารภายในบุคคลจึงมีความสำคัญมากต่อการติดต่อสื่อสาร โดยเป็นจุดเริ่มแรกของการติดต่อกับผู้อื่น ทั้งนี้เพราะการที่จะติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นนั้น ในขั้นแรกจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้กับตัวเองเสียก่อน เมื่อใดที่มีการสื่อสารกับผู้อื่น เราจึงต้องสื่อสารกับตัวเองร่วมด้วย นับตั้งแต่วัยเยาว์ มนุษย์ถูกอบรมให้เชื่อถือในกฎแห่งการอยู่รอดด้วยการอยู่ร่วมกับผู้อื่น แต่การติดต่อสื่อสารกับตัวเองนั้นแทบจะไม่ถูกกล่าวถึง ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้ว การจะอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องเรียนรู้ตัวเองก่อน อย่างไรก็ตาม เป็นความจริงที่ว่า คนส่วนมากมักจะไมยอมเผชิญหน้าต่อความจริงที่เกี่ยวกับตัวเอง สิ่งที่ค้นพบจากการสื่อสารภายในบุคคลนี้ จะเห็นว่ามีหลายสิ่งเกี่ยวกับตัวเราและเราต้องการรู้ ขณะเดียวกัน ก็มีอีกหลายสิ่งเกี่ยวกับตัวเรา และเราไม่ต้องการรู้

เหตุผลสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารภายในบุคคลนั้น เป็นเพราะการศึกษาเรื่องนี้จะเชื่อมโยงไปถึงความนึกคิดและค่านิยมของแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะอะไรที่เราคิดอยู่ย่อมไม่จำกัดอยู่เพียงเท่านั้น แต่จะมีผลสะท้อนไปถึงปฏิกิริยาต่าง ๆ ของตัวเราต่อโลกภายนอกอีกด้วย สิ่งสำคัญ

²¹ ขวรัตน์ เชิดชัย, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน (กรุงเทพมหานคร: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), น. 21.

²² ประมะ สตะเวทิน, หลักนิเทศศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, 2546), น. 34-35.

ของการนึกคิดสิ่งใด ไม่ได้อยู่ที่ว่าเรากำลังคิดถึงเรื่องใดอยู่ หากแต่อยู่ที่เราให้ความหมายต่อสิ่งนั้นอย่างไรและแสดงออกมาอย่างไรมากกว่า

อย่างไรก็ดี ความสำคัญของการสื่อสารภายในบุคคลหรือระบบความคิดภายในตัวจะถูกมองข้ามและละเลยไปไม่ได้ เพราะนี่คือจุดเริ่มต้นของการสื่อสารระหว่างตัวเองกับสิ่งที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวเรา รวมทั้งเป็นจุดแปลความหมายที่เราได้รับจากสิ่งแวดล้อมภายนอกอีกด้วย ทั้งนี้ การสื่อสารภายในบุคคลที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 แบบด้วยกัน คือ

1. การสื่อสารโดยใช้ภาษา ได้แก่ การพูดและการเขียน (Verbal Mode) การสื่อสารลักษณะนี้จะเกิดขึ้นเมื่อเราต้องท่องจำบทเรียน กล่าวสุนทรพจน์ หรือแม้แต่วเวลาที่คิดแล้วพูดออกมาดัง ๆ ซึ่ง Verbal Mode ของการสื่อสารภายในบุคคล ยังแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือวิธีเปิดเผย (Overt) คือ การพูดกับตัวเองด้วยเสียงดัง และวิธีปกปิด (Covert) คือ การพูดกับตนเองแบบเงียบ ๆ หรือเป็นการใช้ inner speech ซึ่งจากการทดลองปรากฏว่า มนุษย์เลือกใช้วิธีปกปิดมากกว่าวิธีเปิดเผย แม้ในขณะที่เรากำลังฟังผู้อื่นพูด การพูดกับตนเองอย่างเงียบ ๆ ก็อาจเกิดขึ้นได้ ประโยชน์ของการสื่อสารด้วยภาษานี้ คือ การลดความตึงเครียด ซึ่งเป็นการปลดปล่อยโดยใช้คำพูด

2. การสื่อสารด้วยการแสดงกิริยาท่าทางต่าง ๆ (Nonverbal Mode) ส่วนมากจะเกิดกับสภาพร่างกายและจิตใจ ซึ่งล้วนเป็นปฏิกิริยาโต้ตอบที่ร่างกายของเรามีต่อตัวเราในรูปของการสื่อสารภายในบุคคล นอกจากนี้แล้ว ยังออกมาในรูปของการแสดงอารมณ์ โดยมากกิริยาที่แสดงออกถึงอารมณ์ต่าง ๆ นี้จะเห็นได้ชัดในเวลาที่มีเรื่องตื่นเต้น เช่น เวลาสอบ เวลาเกิดอุบัติเหตุ เมื่อสังเกตรอบ ๆ ตัว จะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นกับคนทุกคน แม้แต่ตัวเราเองก็ใช้การสื่อสารแบบนี้อยู่ตลอดเวลา บางครั้งอาจใช้แทนคำพูด เช่น การสั่นศีรษะเมื่อไม่ต้องการหรือไม่เห็นด้วย

3. การสื่อสารโดยการใช้เสียง (Vocal Mode) คือ การระบายความรู้สึกของตัวเราเองโดยการใช้เสียงต่าง ๆ เช่น เสียงถอนหายใจ เสียงขู่ ซึ่งมนุษย์ทุกคนใช้การสื่อสารรูปแบบนี้ในชีวิตประจำวันแทนคำพูดและอารมณ์ความรู้สึก

สำหรับช่องทางในการรับสารของการสื่อสารภายในบุคคลนั้น มี 2 รูปแบบ คือ การรับสารเฉพาะตัว (private cues) เป็นการรับสารที่เกิดขึ้นภายในตัวเองและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว สารประเภทนี้ไม่มีผู้ใดจะมีประสบการณ์เหมือนกันกับเรา ส่วนมากเป็นสภาพทางร่างกาย เช่น อาการเจ็บปวด และสภาพทางจิตใจ เช่น ความคิดคำนึงต่าง ๆ อีกรูปแบบหนึ่ง คือ การรับสารภายนอก (public cues) เป็นสารที่เกิดขึ้นจากสิ่งรอบ ๆ ตัว สารประเภทนี้ บุคคลทั่วไปอาจจะมีประสบการณ์เหมือนกันกับเราได้ เช่น ความหอมของดอกไม้ เป็นต้น แต่ปฏิกิริยาโต้ตอบที่เกิดขึ้นจะแตกต่างกันไปตามแต่บุคคล สารต่าง ๆ ที่เราได้รับทั้งจากภายในและภายนอกตัวเรานี้ ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ไป และยังมีผลต่อการสื่อสารกับบุคคลอื่นด้วย

ลักษณะพิเศษของการสื่อสารภายในบุคคล คือ ในกระบวนการสื่อสารมีบุคคลผู้ทำการสื่อสารเพียงคนเดียว สารต่าง ๆ จะเกิดขึ้นและจบลงในบุคคลคนเดียว นอกจากนี้ การสื่อสารประเภทนี้ อาจเกิดขึ้นเพียงลำพัง โดยไม่จำเป็นต้องมีการสื่อสารประเภทอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ขณะที่บุคคลกำลังสื่อสารได้ตอบกับสิ่งรอบตัว ก็กำลังได้ตอบกับตัวเองอยู่ด้วย ดังนั้น การสื่อสารประเภทต่าง ๆ จึงไม่อาจเกิดขึ้นโดยปราศจากการสื่อสารภายในบุคคล แต่การสื่อสารภายในบุคคลอาจเกิดขึ้นโดยปราศจากการสื่อสารประเภทอื่น การสื่อสารภายในบุคคลจึงนับว่าเป็นรากฐานของการสื่อสารทุกประเภท²³

ในการศึกษานี้ ทฤษฎีการสื่อสารภายในบุคคลช่วยให้สามารถถอดรหัสความหมายของการสื่อสารกับตัวเองของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งถือเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากการเสียดสีเป็นพิธีกรรมที่ผู้เสียดสีทำการสื่อสารกับตัวเองและเทพเบื้องบน ในส่วนของการสื่อสารกับตนเองนั้น ผู้เสียดสีเป็นผู้ส่งคำอธิษฐานไปยังเทพ ขณะเดียวกันก็เป็นการพูดกับตนเองด้วย การมีปฏิสัมพันธ์กับตนเองนั้น น่าจะเป็นวิธีแห่งความผ่อนคลายหรือปลดปล่อยบางสิ่ง นอกจากทฤษฎีดังกล่าวจะช่วยถอดรหัสการสื่อสารความหมายของบุคคลแล้ว ยังช่วยให้เข้าใจกระบวนการสื่อสารรูปแบบนี้ได้ดียิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องการเสียดสี: พิธีกรรมแห่งการสื่อสารความหมาย ได้แบ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวกับเสียดสี
2. งานวิจัยที่เกี่ยวกับการเสียดสี
3. งานวิจัยที่เกี่ยวกับการสื่อสารเชิงพิธีกรรม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์พิธีกรรมสมัยใหม่
 - 4.1 งานวิจัยที่มีพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (functional theory)
 - 4.2 งานวิจัยที่มีพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism)

²³ อรุณีประภา หอมเศรษฐี, สื่อสารมวลชนเบื้องต้น (Introduction to Mass Communication) (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528), น. 41-48.

งานวิจัยเกี่ยวกับเชียมซี

งานวิจัยเกี่ยวกับเชียมซีที่ผ่านมา คือ งานวิจัยของ จินตนา ถันวานิวัฒน์ เรื่อง ภาษาเชียมซี: Chieam – See: the Poem of Prophecy²⁴ และงานวิจัยของ ชาคริต อนันทราวัน²⁵ เรื่อง วรรณกรรมใบเชียมซี โดยงานวิจัยของจินตนาใช้นใช้เกณฑ์ทางด้านภาษาศาสตร์ในการวิเคราะห์เนื้อหาในใบเชียมซี มุ่งเน้นไปที่การทำหน้าที่ในประเด็นต่าง ๆ ของใบเชียมซีที่สามารถตอบสนองคนทุกวัย นอกจากนี้ยังพูดถึงรูปแบบของการเสี่ยงเชียมซีประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงการปรับเปลี่ยนเนื้อหาเพื่อให้เหมาะกับยุคสมัยยิ่งขึ้น หากแต่ไม่มีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผู้เสี่ยงเชียมซี

ส่วนงานวิจัยของชาคริต ใช้เกณฑ์ด้านคติชนวิทยาในการวิเคราะห์เนื้อหาในใบเชียมซีเช่นกัน แต่ชาคริตไม่ได้ให้ความสำคัญกับเนื้อหาเพียงอย่างเดียว เนื่องจากเห็นว่าความเป็นมาของสถานที่ที่เสี่ยงเชียมซีก็มีความน่าสนใจด้วย ดังนั้น ในขั้นตอนของการตีความจึงใช้ทั้งเนื้อหาในใบเชียมซีและประวัติของสถานที่ นอกจากนี้ ยังเก็บข้อมูลเชิงสถิติในส่วนของผู้เสี่ยงเชียมซี และนำมาเรียงลำดับความนิยมว่า เพศและวัยใดยอดนิยมเสี่ยงเชียมซีและเสี่ยงด้วยสาเหตุใดมากที่สุด ทำให้ได้เพียงภาพกว้าง ๆ ของกลุ่มผู้เสี่ยงเชียมซีและจุดประสงค์ของการเสี่ยงเท่านั้น

เนื่องจากผู้เสี่ยงเชียมซีเป็นกลุ่มผู้สืบทอดวัฒนธรรมการเสี่ยงเชียมซีและถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เชียมซียังคงดำรงอยู่มาจนปัจจุบัน โดยกระบวนการให้ความหมายและการสื่อสารของผู้เสี่ยงเชียมซีถือเป็นสิ่งที่น่าศึกษาและหาคำตอบ และด้วยงานวิจัยที่มีผู้วิจัยมาก่อนทั้ง 2 ชิ้น ก็ช่วยให้เห็นพัฒนาการของใบเชียมซีซึ่งสามารถนำมาประกอบการวิเคราะห์ได้เป็นอย่างดี

²⁴จินตนา ถันวานิวัฒน์, "ภาษาเชียมซี Chieam-See: the Poem of Prophecy,"

วารสารอักษรศาสตร์ 28 (กันยายน 2542):126.

²⁵ชาคริต อนันทราวัน, วรรณกรรมใบเชียมซี (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2539).

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการเสี่ยงทาย

งานวิจัยที่กล่าวถึงพัฒนาการการเสี่ยงทายที่ค้นพบ คือ การศึกษาเรื่องการเสี่ยงทายของ นิยะดา เหล่าสุนทร²⁶ และเรื่อง การเล่นหอยกับสื่อมวลชน ของ เด่นเดือน เหลืองเซ็ง²⁷ ที่ให้ภาพพัฒนาการการเสี่ยงทายของไทยจากอดีตที่ค่อนข้างชัดเจน โดยเฉพาะงานของนิยะดาที่พูดถึงการเสี่ยงทายว่า ต้องอาศัยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ เพื่อช่วยในการตัดสินใจหรือขอคำแนะนำในการหาคู่ครองหรือทำศึกสงคราม ทำให้ผู้เสี่ยงเกิดความสบายใจ ส่วนการศึกษาของเด่นเดือนเฉพาะเจาะจงไปที่การเล่นหอย ซึ่งมีพัฒนาการมาจากการเสี่ยงทายเพื่อให้ล่วงรู้อนาคตและกลายรูปมาเป็นการพนันที่รับมาจากจีน โดยผ่านกระบวนการทำให้เป็นไทย และเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่มีสื่อมวลชนเป็นผู้ทำหน้าที่ผลิตซ้ำและสืบทอดให้ดำรงอยู่มาจนปัจจุบัน ทั้งยังส่งเสริมให้แพร่หลายสู่วัฒนธรรมมวลชน

ขณะที่รูปแบบการเสี่ยงทายมักเป็นการรออนขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออภินิหารหนึ่งเป็นการสื่อสารกับตนเอง ปรากฏในงานวิจัยของรุ่งเรืองศรี วงศาโรจน์²⁸ เรื่อง การสื่อสารภายในบุคคล: กรณีศึกษาการบนบานศาลกล่าว ที่พบว่า การสื่อสารเฉพาะคนหรือปัจเจกชนนั้น สะท้อนความเชื่อและความศรัทธาต่อสิ่งที่คุณคนเคารพนับถือ เพื่อเอาชนะสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ยังคงอยู่ เนื่องจากสังคมไทยคุ้นเคยกับการบนบานมานานจนกลายเป็นพิธีกรรมที่ขาดไม่ได้ในปัจจุบัน ซึ่งปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดการบนบาน คือ ภาวะจิตใจที่ไม่มั่นคงและต้องการที่พึ่งทางใจ นอกจากนี้ เมื่อเกิดความต้องการโดยที่สิ่งแวดล้อมและรัฐไม่สามารถช่วยเหลือได้ คนส่วนใหญ่จะหันไปหาไสยกลางและไสยศาสตร์ หากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นได้รับการกล่าวขานว่าศักดิ์สิทธิ์ ก็จะได้รับคามนิยมจากผู้ที่ต้องการบนบาน

งานวิจัยข้างต้นช่วยให้เห็นภาพพัฒนาการและรูปแบบการสื่อสารในพิธีกรรมการเสี่ยงทายที่เกิดขึ้นในอดีตและส่วนหนึ่งยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ซึ่งสาเหตุของการเสี่ยงทายที่สำคัญ

²⁶ นิยะดา เหล่าสุนทร, พินิจวรรณลักษณะ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลายคำ, 2545).

²⁷ เด่นเดือน เหลืองเซ็ง, "การเล่นหอยกับสื่อมวลชน," ใน เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร: ศาลาแดง, 2545).

²⁸ รุ่งเรืองศรี วงศาโรจน์, "การสื่อสารภายในบุคคล: กรณีศึกษาการบนบานศาลกล่าว," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535).

คือ ทำให้เกิดความสบายใจเมื่อเกิดความวิตกกังวลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะเกิดขึ้นแต่ไม่อาจล่วงรู้ได้ และการหยิบยืมอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีความสำคัญต่อพิธีกรรมดังกล่าว

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการสื่อสารเชิงพิธีกรรม

งานวิจัยในกลุ่มนี้ พบงานวิจัยเรื่อง พิธีกรรมกับการสื่อสารทางสังคม ของนพนธ์ สัมมา และคณะ²⁹ เพียงเรื่องเดียวเท่านั้นที่เป็นการศึกษาพิธีกรรมในเชิงการสื่อสาร โดยอธิบายว่า การสื่อสารในพิธีกรรมมักมีการแลกเปลี่ยนบทบาทระหว่างคู่สื่อสารอยู่เสมอ มีจุดมุ่งหมายโดยรวมเป็นไปเพื่อความสบายใจของตนเองและสังคม และเนื่องจากพิธีกรรมเป็นวิธีการสื่อสารที่นำไปสู่เป้าหมาย จึงมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังมีการถ่ายทอดกระบวนการประกอบพิธีกรรมสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเพื่อสืบทอดต่อไป

แม้ว่าการสื่อสารผ่านพิธีกรรมจะเป็นการสื่อสารที่มีรูปแบบสอดคล้องกับการสื่อสารทางสังคม แต่ก็มีจุดมุ่งหมายและสาระที่แอบแฝงมาด้วย นั่นคือ การสื่อสารผ่านพิธีกรรมเป็นกระบวนการที่ทำให้สมาชิกในสังคมได้ทราบเรื่องราวและตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ตลอดจนมีพฤติกรรมตามคุณค่าของสังคมที่ได้รับมาจากพิธีกรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์พิธีกรรมสมัยใหม่

สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. งานวิจัยที่มีพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (functional theory)
2. งานวิจัยที่มีพื้นฐานแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism)

²⁹ นพนธ์ สัมมา และคณะ, "พิธีกรรมกับการสื่อสารทางสังคม," (รายงานการวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534), น. 6.

งานวิจัยที่มีพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (functional theory)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เคยศึกษาเรื่องลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5³⁰ และลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม³¹ มาก่อน ในส่วนของลัทธิการบูชาเสด็จพ่อ ร.5 นั้น นิธิกล่าวว่า มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ ลัทธิเสด็จพ่อ ร.5 เป็นปรากฏการณ์ที่ก่อกำเนิดจากการรวมตัวของชนชั้นกลางในเขตเมืองที่มีปุมหลังทางสังคมเหมือนกัน นั่นคือ เป็นผู้ประกอบธุรกิจ ผู้ประกอบอาชีพอิสระและผู้ประกอบอาชีพตำรวจ ซึ่งมีความแน่นอนในชีวิต เนื่องจากต้องขึ้นอยู่กับนโยบายและการใช้อำนาจรัฐ ส่วนลักษณะการประกอบพิธีกรรมนั้น พื้นที่ที่ใช้ในการจัดพิธี คือ ลานพระบรมรูปทรงม้า โดยจะกระทำกันในวันอังคาร ซึ่งเป็นวันพระราชสมภพของรัชกาลที่ 5 แต่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวว่าจะประกอบพิธีกรรมกันอย่างไร นอกจากนี้ ยังมีเหรียญที่ระลึกที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของการเคารพบูชา ขณะที่ลักษณะการตีความตามลัทธิพิธีนี้ พบว่า เป็นพิธีกรรมที่เปิดกว้างสำหรับบุคคลทั่วไป ทำให้เข้าถึงได้ง่าย และการเข้าถึงนั้นยังหมายถึงการเข้าถึงกับอำนาจรัฐในโลกแห่งความเป็นจริงทำไม่ได้ นอกจากนั้น อาณาเขตการปกป้องคุ้มครองของเสด็จพ่อยังมีความกว้างขวาง ครอบคลุมตั้งแต่เรื่องสุขภาพ หน้าทำการงาน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งตอบสนองของความต้องการทางจิตใจ แต่ไม่ก่อให้เกิดสายสัมพันธ์ของชุมชน

ขณะที่ในการศึกษาถึงลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม พบว่า ลัทธิเจ้าแม่กวนอิมและลัทธิเสด็จพ่อ ร.5 มีจุดร่วมในแง่ที่ผู้ประกอบพิธีเป็นคนชั้นกลางในเขตเมือง แต่แตกต่างกันตรงที่เจ้าแม่กวนอิมมีความใกล้เคียงกับศาสนา โดยรับมาจากจีนและผ่านการปรับเปลี่ยนให้มีความเป็นไทย จึงสามารถตอบสนองทางด้านศีลธรรม ทั้งยังมีการปรับความเชื่อเพื่อสนองตอบผู้ที่ให้การนับถือซึ่งมีทั้งคนไทยและคนจีนที่ประกอบธุรกิจการค้า ชำราชากรชั้นผู้ใหญ่ไปจนถึงนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีการสร้างรูปเคารพและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เช่น สำนัก ตำหนัก ฯลฯ เพื่อเป็นการทำบุญ โดยมีกำลังศรัทธาทางเศรษฐกิจจากมหาชน ความแพร่หลายของลัทธินี้เห็นได้จาก วัดทางภาคใต้ที่มีรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิม สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเชื้อสายจีนจากสิงคโปร์และมาเลเซียให้เข้ามาทำบุญได้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังพบเห็นได้จากแผงขายวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับกวนอิม รวมไปถึงร้านอาหารมังสวิรัต/อาหารเจ และการนำรูปภาพ/รูปเคารพที่ผ่านการทำพิธีแล้วมาตั้งบูชาตามร้านค้าและบ้านเรือน สืบเนื่องจากความเชื่อที่ว่า เจ้าแม่กวนอิมมีผลต่อการค้าที่เจริญรุ่งเรือง สุขภาพที่แข็งแรง การได้รับความเมตตาจากผู้อื่น มีโชคลาภ ปราศจากศัตรู มีชีวิตร่มเย็นเป็นสุข ได้คุ้มครองที่ดี

³⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2536), น. 20-38.

³¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "เรื่องจากปก: ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม," ศิลปวัฒนธรรม 15

และให้บุตร โดยเฉพาะการให้คำตอบในเรื่องปัญหาชีวิตในครอบครัว และด้วยการตอบสนองทางด้านศีลธรรม จึงมีการสังสมบุญซึ่งเหมือนกับความสำเร็จในพุทธศาสนาของไทย ต่างกันที่ผู้นับถือกวนอิมจะหวังผลตอบแทนชาตินี้ จึงเป็นที่มาของการบริจาคและการสวดภาวนา ที่เชื่อกันว่าจะช่วยล้างบาปที่เคยทำไว้และมีเทพตามปกป้องรักษา ลักษณะที่สำคัญคือ การสร้างชุมชนให้เกิดขึ้น และมีกิจกรรมที่กระทำร่วมกันในหมู่ผู้ที่นับถือเจ้าแม่กวนอิม โดยจะรวมตัวกันที่สำนักปฏิบัติธรรมของกวนอิมที่ก่อตั้งขึ้น

ด้านสุชาติดา กิตติตระกูลกาล ได้ศึกษาเรื่อง ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ: การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์³² ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่ในย่านที่ถือว่าเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ โดยความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมนั้นรับมาจากศาสนาพราหมณ์และมีการปรับเปลี่ยนความหมายให้มีความเป็นไทย นั่นคือ ความเชื่อที่ว่าพระพรหม คือ ผู้ให้ เพื่อรองรับความต้องการทางจิตใจของคนในสังคมเมืองผ่านการประกอบพิธีกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ของศาลพระพรหม โดยผู้ประกอบพิธีเป็นเสมือนผู้แสดงที่ต่างก็ดึงเอาความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมมาใช้ประโยชน์ให้กับตนเองมากที่สุด ซึ่งในช่วงเวลาของการประกอบพิธีจะมีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สถานภาพใหม่ ซึ่ง Victor Turner เรียกว่า liminality ที่มีความคลุมเครือไม่ชัดเจน เพื่อรวมตัวกันแสดงพฤติกรรมโดยไม่คำนึงถึงสังคมภายนอก ภายใต้กฎเกณฑ์ของการประกอบพิธีและสนองตอบความต้องการเบื้องต้นเป็นหลัก เมื่อสิ้นสุดการแสดง ต่างแยกย้ายกันกลับสู่สถานภาพเดิม ส่วนรายละเอียดในพิธีกรรมที่สำคัญ คือ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่มีทั้งในรูปของบุคคล วัตถุสิ่งของ รวมถึงสิ่งที่มองไม่เห็นเช่นบรรยากาศ เสียงดนตรีหรือคำพูด ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้การบูชาและการประกอบพิธีกรรมที่ศาลพระพรหมยังคงดำรงสืบมา

สิ่งที่สุชาติดากล่าวถึงในเรื่องของสัญลักษณ์ในพิธี โดยเฉพาะสิ่งที่มองไม่เห็นอย่างบรรยากาศหรือคำพูดนั้น สอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง โลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญในชีวิตทางสังคมของปริตตา เจลิมเฝ้า กอนันตกุล³³ ที่อธิบายว่า พื้นที่ในโลกศักดิ์สิทธิ์มักถูกแยกออกจากโลกสามัญ นั่นคือ โลกสามัญถูกนิยามและให้ความหมายว่าเต็มไปด้วยกิเลสตัณหา ขณะเดียวกันเขตแดนแห่งโลกศักดิ์สิทธิ์กลับมีความพิเศษตรงที่เป็นมณฑลศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเมื่อเข้ามาสู่อาณาเขต

³²สุชาติดา กิตติตระกูลกาล, "ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ: การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์."

³³ปริตตา เจลิมเฝ้า กอนันตกุล, "บทบรรณาธิการ: โลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญในชีวิตทางสังคม," ใน เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างชอ ช่างพ่อนและเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม (กรุงเทพมหานคร: แปลน พรินติ้ง, 2546), น. 2.

ดังกล่าวจะสามารถสัมผัสกับสิ่งที่จับต้องมองเห็นหรือรับรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส พื้นที่ซึ่งอยู่ในอาณาเขตความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวจึงสงวนไว้เพื่อการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะการติดต่อกับเทพ

ส่วนพัชรา กิจปฐมมงคล ซึ่งศึกษาถึงพิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครนครปฐม³⁴ ให้ภาพกว้าง ๆ ของพิธีกรรมทั่วไปของชาวจีน สารสำคัญที่พัชราพบ คือ การที่ครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันหลักในการถ่ายทอดพิธีกรรมนั้น ไม่สามารถถ่ายทอดรายละเอียดดังกล่าวได้อย่างครบถ้วน นำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหา พิธีกรรมเดิมที่ไม่สอดคล้องความต้องการในยุคใหม่จึงค่อย ๆ สูญหายไป อย่างไรก็ตาม ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ความเจริญก้าวหน้าด้านต่าง ๆ รวมถึงการรับวัฒนธรรมไทยเข้ามา ส่งผลให้เกิดการลดขั้นตอนและรายละเอียดบางอย่างของพิธีกรรมเพื่อให้เข้ากับสังคมไทย การปรับตัวดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมจีนบางส่วนสูญหาย ขณะที่บางส่วนยังคงได้รับการปฏิบัติและสืบทอดต่อมา

งานวิจัยที่มีพื้นฐานแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism)

ปรากฏในงานของพิเชฐ สายพันธ์ เรื่อง นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย³⁵ จากการศึกษาพิเชฐพบว่า ปมทางสังคมและเงื่อนไขของกลุ่มคนเป็นกลไกที่ทำให้พิธียังคงดำรงอยู่ โดยอาศัยนาคเป็นสัญลักษณ์หลักของพิธี พิธีกรรมดังกล่าวจึงเป็นเสมือนเวทีทางสังคมที่แสดงออกถึงความเป็นกลุ่มระหว่างกลุ่มตนและกลุ่มอื่น นอกจากนี้ยังพบว่า มีการตีความและสร้างคำอธิบายใหม่ให้กับสัญลักษณ์นาคในพิธีนี้ เพื่อให้นาคเข้ามาอยู่ในบริบทของพุทธศาสนา สัญลักษณ์นาคจึงถูกปรับเปลี่ยนความหมายไปตามบริบทของสังคมและกลุ่มคนที่เข้ามาเลือกใช้ความหมาย กระบวนการสร้างความหมายและคำอธิบายให้กับนาคของคนแต่ละกลุ่มข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างนาคและวิถีชีวิตของคนในภาคอีสาน รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงต่อการรับรู้และการสร้างความหมายแก่นาคผ่านระยะเวลาในช่วงต่าง ๆ ล่วงมาจนปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่านาคยังคงมีความหมายและหน้าที่ในสังคม

³⁴ พัชรา กิจปฐมมงคล, "พิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครนครปฐม," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2547).

³⁵ พิเชฐ สายพันธ์, "นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย."

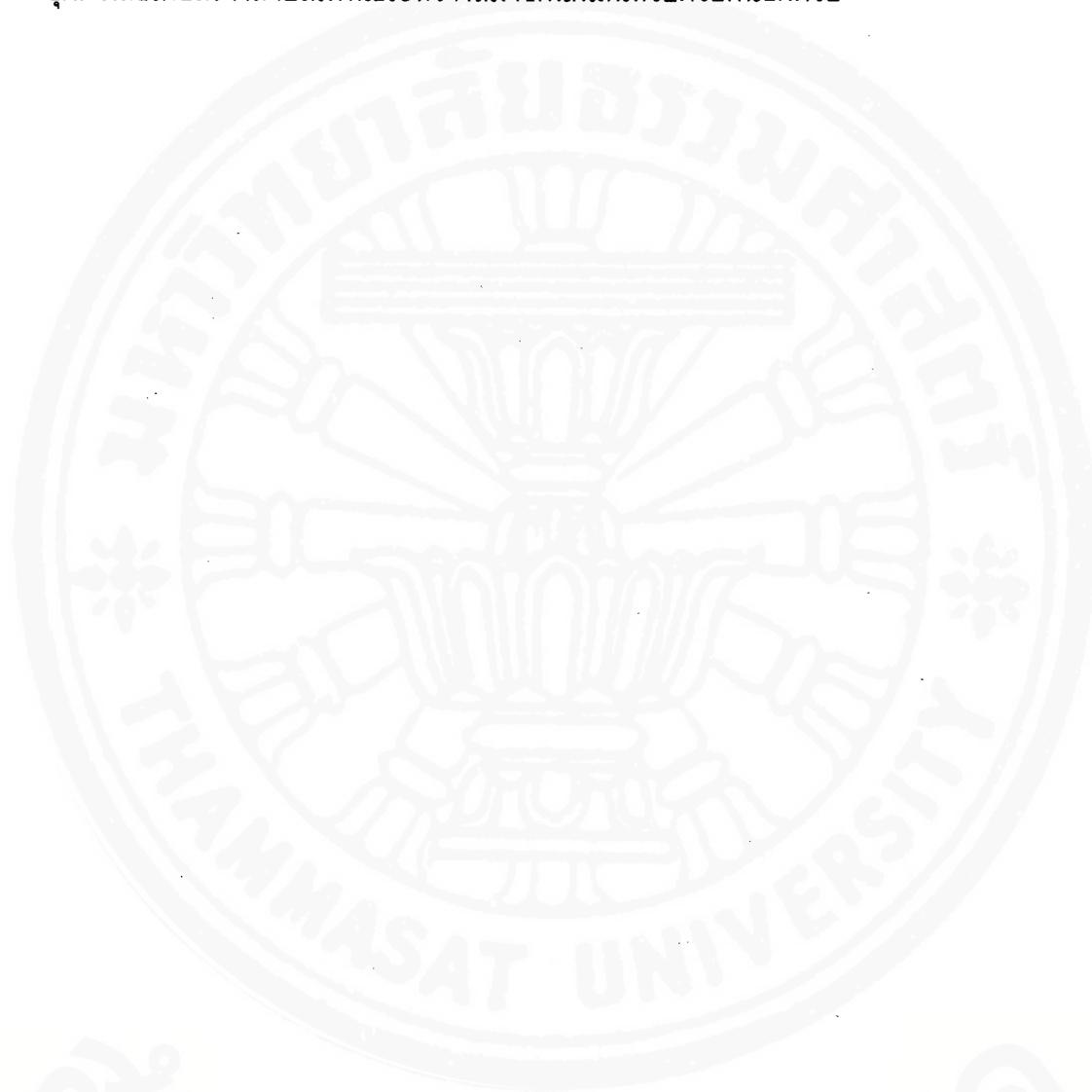
การปรับเปลี่ยนความเชื่อเพื่อให้สอดคล้องกับการให้ความหมายต่อสิ่งหนึ่งของบางกลุ่ม คนยังพบในการศึกษาของ พรพรรณ เกิดผล เรื่อง การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมือง สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2535³⁶ จากหลักฐานที่พรพรรณค้นพบแสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของรัฐไทย ซึ่งมีการประกอบพิธีที่เชื่อมโยงกับสถาบันหลักของรัฐไทย ได้แก่ สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยหลังจากการตั้งเสาหลักเมืองประชาชนในจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานจะไม่ให้ความสำคัญกับเสาหลักเมืองที่เพิ่งถูกสร้าง ขณะที่ประชาชนในจังหวัดที่ถือกำเนิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์กลับให้ความสำคัญแก่เสาหลักเมืองในฐานะเทพารักษ์ประจำเมือง นอกจากนี้ การตั้งเสาหลักเมืองมักทำตามความนิยมมากกว่าจะทำขึ้นเนื่องจากเห็นความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ที่เป็นอำนาจจากศูนย์กลาง และการไม่เคร่งครัดในการประกอบพิธีกรรมตั้งเสาหลักเมืองนับตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้นมา กระทั่งปัจจุบันช้อยกเว้นเกี่ยวกับการนำไม้มาทำเสาหลักเมือง จากเดิมที่กำหนดว่าเสาหลักเมืองต้องทำมาจากไม้ชัยพฤกษ์ ทางราชการกำหนดให้ใช้ไม้ประเภทอื่นหรือโลหะที่มีแกนเป็นไม้แทนได้ นับเป็นการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป หากแต่คติความเชื่อของเสาหลักเมืองในฐานะเทพารักษ์ของเมืองยังคงมีความสำคัญอยู่

ส่วนงานวิจัยของพสุนิต สารมาศ เรื่อง ชีวิตนักเสี่ยงโชคจากตัวเลข: กรณีศึกษาคนเล่นหวยใต้ดิน³⁷ ซึ่งได้ศึกษาถึงกระบวนการกลายเป็นนักเล่นหวยใต้ดิน โดยใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์เป็นฐานในการวิเคราะห์ พบว่า การจะก้าวเข้าสู่โลกของคนเล่นหวยใต้นั้น ต้องมีทัศนคติที่ดีต่อหวย ประกอบกับพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมถึงความพยายามที่จะเอาชนะความเสี่ยงที่สูงจากการเล่นหวย คือ กระบวนการตัดสินใจซื้อหวย ต่อจากนั้นต้องปรับตัวโดยมีเงื่อนไขจากความสัมพันธ์ของสังคม ความต้องการสร้างความหวังในชีวิตและเริ่มต้นบทบาทสมาชิกของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยผ่านการขัดเกลาเพื่อเข้าสู่โลกของคนเล่นหวย และอํารงรักษาการเล่นหวยไว้ด้วยการให้ความหมายต่อประสบการณ์นั้นในเชิงบวกและสามารถอธิบายเหตุผลของการเล่นแก่ตนเองและสังคมได้

³⁶ พรพรรณ เกิดผล, "การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมือง สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2535," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), น. บทคัดย่อ

³⁷ พสุนิต สารมาศ, "ชีวิตนักเสี่ยงโชคจากตัวเลข: กรณีศึกษาคนเล่นหวยใต้ดิน," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545).

เงื่อนไขและขั้นตอนต่อเนื่องในการเข้าสู่กระบวนการข้างต้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่คนกลุ่มหนึ่งร่วมกันสร้างและให้ความหมายของหอยขึ้นมาจากการมีปฏิสัมพันธ์จนกลายเป็นวัฒนธรรมย่อยวัฒนธรรมหนึ่ง นอกจากการให้ความหมายแล้ว ยังเป็นการเข้าไปใช้ประโยชน์จากชุดตัวเลขเพื่อสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกนักเล่นหอยด้วยกันอีกด้วย

สำนักหอสมุด